

شیوه‌های بهره‌مندی از نهج البلاغه

محمدکاظم کریمی*

اشاره

کتاب شریف نهج البلاغه که به دلیل دربرداشتن سخنان گهربار امیرالمؤمنین امام علی علیه السلام «اخ القرآن» لقب گرفته است، نکاتی نغز برای تعالی و هدایت جامعه انسانی را دربر دارد؛ با این وجود به دلیل دشواری مفاهیم که بیشتر ناشی از عمق معنا و اشتغال بر فصاحت و بلاغت بی نظیر است، کمتر با اقبال مردمی روبرو بوده است. بی تردید این منبع ارزشمند چنان ظرفیتی را دارد که دل‌های رمیده را قرار بخشد، قلب‌های شکسته را التیام دهد و جامعه رنجور را به سامان آورد. بنابراین نهج البلاغه نه تنها کتابی برای جلوه‌دادن به کتابخانه‌ها، که سرچشمه زلالی برای فکرکردن، عمل کردن، تربیت روح و هدایت جامعه انسانی است و برای اینکه بتوانیم از آن بهره بیشتری ببریم، باید بدانیم چطور بخوانیم؟ چطور بفهمیم؟ و چطور به زندگی مان پیوند بزنیم؟

مقدمه

نهج البلاغه پس از قرآن کریم و سخنان پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم، غنی‌ترین و باارزش‌ترین منبع اسلامی به شمار می‌رود. این کتاب دربرگیرنده بسیاری از سخنان، نامه‌ها و کلمات کوتاه و حکیمانه امیرالمؤمنین علیه السلام است که در دوران حیات پربار خویش به منظور هدایت عقول انسانی به راه روشن الهی بیان داشته است. آن حضرت در فرصت‌های مناسب با ارائه سخنانی‌های اخلاقی و سیاسی، دادن پندهای حکیمانه و نوشتن نامه‌های حکمت‌آمیز، به تبیین و ترویج ارزش‌های اخلاقی و انسانی همت گماشت و راه و رسم زندگی سالم را به مخاطبان خویش و نسل‌های آینده معرفی کرده است.

* دانش‌آموخته حوزه علمیه و دکترای جامعه‌شناسی سیاسی mkkarimi_۴۸@yahoo.com

«نهج» به معنای راه و روش^۱ و «بلاغت» به معنای کلام رسا، گویا و روشن است؛^۲ از این رو «نهج البلاغه» به معنای راه و رسم زیبا و رسا سخن گفتن است. سیدرضی گردآورنده نهج البلاغه می‌گوید: «پس از اتمام کتاب مناسب دیدم که آن را "نهج البلاغه" بنامم؛ زیرا این کتاب درهای بلاغت را به روی بیننده می‌گشاید و خواسته‌اش را به او نزدیک می‌سازد و دربردارنده نیاز دانشمند و دانشجو و مطلوب گوینده بلیغ و انسان زاهد است. در لابلای این کتاب، مطالب شگفتی درباره توحید، عدل، تنزیه خدای سبحان از شباهت به خلق دیده می‌شود که سوز هر عطشی را فرومی‌نشانند و هر دردی را شفا می‌دهد و زنگار هر شبهه‌ای را می‌زداید».^۳ اما این وصف‌ها چون دریا پایان ندارد:

درنیابد حال پخته هیچ خام پس سخن کوتاه باید والسلام

۱. شناخت جایگاه نهج البلاغه

کتاب شریف نهج البلاغه مشتمل بر خطبه‌ها (سخنان)، نامه‌ها و کلمات کوتاه (حکمت‌ها) امیرالمؤمنین علی علیه السلام است که داده‌های آن را سید رضی دانشمند شیعی قرن پنجم هجری گردآوری و تدوین کرده است.

الف) خطبه‌ها

بخش اول نهج البلاغه، منتخبی از خطبه‌های امیرالمؤمنین علیه السلام است که ۲۴۱ خطبه را دربر می‌گیرد. خطبه‌ها معمولاً دربردارنده موضوعاتی چون خداشناسی، شناخت جهان، پیدایش عالم، ارسال پیامبران، طبیعت انسان، امت‌ها و حکومت‌های نیکوکار و ستمکار است. مراد اصلی آن حضرت در خطبه‌ها، تبیین خداشناسی و مسائل و آموزه‌های مهم اسلامی و اجتماعی بوده است. از میان خطبه‌های نهج البلاغه، سیدرضی فقط چهار خطبه شقشقیه (شماره ۳)، غراء (شماره ۸۳)، اشباح (شماره ۹۱) و قاصعه (شماره ۹۲) را نام‌گذاری کرده است که مهم‌ترین خطبه‌های نهج البلاغه نیز به شمار می‌روند.

۱. محمد معین، فرهنگ فارسی، ج ۴، واژه «نهج».

۲. همان، ج ۱، واژه «بلاغت».

۳. شریف رضی، نهج البلاغه، مقدمه کتاب.

(ب) نامه‌ها

نامه‌های نهج البلاغه دربرگیرنده ۷۹ نامه است که از دوازده سفارش و بخش نامه و دو فرمان، یک دعا، یک پیمان نامه و ۶۳ نامه مکتوب تشکیل شده است. در این نامه‌ها که مخاطبان آنها عموماً کارگزاران حکومتی، فرماندهان نظامی و مأموران مالیاتی‌اند، بیشتر به مسائل حکومت‌داری و شیوه تعامل مسئولان با مردم پرداخته شده است. نامه به امام حسن علیه السلام (نامه ۳۱)، نامه به عثمان بن حنیف (نامه ۴۵) و فرمان مالک اشتر (نامه ۵۳) از شاخص‌ترین نامه‌های نهج البلاغه به شمار می‌آیند.

(ج) حکمت‌ها (کلمات قصار)

حکمت‌های نهج البلاغه بالغ بر ۴۸۰ سخن کوتاه یا کلمه قصار است و دربرگیرنده گزیده سخنان حکمت‌آمیز امیرالمؤمنین علیه السلام، پندها و نیز پاسخ پرسش‌ها و گفتارهای کوتاه آن حضرت است.

از امتیازهای فوق‌العاده نهج البلاغه، جامع بودن و تنوع محتوای آن است؛ محتوایی که گفتارهای بدیع، شیرین، حساب‌شده و دقیقی در موضوعات مختلف و حتی گاهی متضاد دارد.^۱ محمد عبده شارح مشهور نهج البلاغه معتقد است در این کتاب نظرهای مختلف و متفاوتی وجود دارد؛ گاه انسان خود را در افق‌های بلند معانی و زیباترین و بهترین عبارات می‌بیند و گاهی در میدان جنگ، گاهی نیز عقلی نورانی در این کلام را مشاهده می‌کند که می‌کوشد انسان را از ظلمت‌ها به سوی ملکوت اعلیٰ ببرد و در عالم قدس جای دهد. گاهی نیز انسان خود را در میان مدیرانی می‌بیند که علی علیه السلام آنان را به مسائل سیاست ارشاد و به راه و روش درست هدایت می‌کند.^۲

استاد شهید مطهری معتقد است کلمات امیرالمؤمنین علیه السلام همواره با دو امتیاز شناخته شده است: الف) فصاحت و بلاغت؛ ب) چندبعدی بودن. هر یک از این دو امتیاز به‌تنهایی کافی است که به کلمات علی علیه السلام ارزش فراوان بدهد؛ ولی همراهی این دو با یکدیگر سخن او را به حد اعجاز رسانده است؛ به همین دلیل آنها را در حد وسط کلام مخلوق و کلام خالق قرار داده است، چنان‌که درباره‌اش گفته‌اند: «فوق کلام المخلوق و دون کلام الخالق».^۳

۱. ناصر مکارم شیرازی، پیام امام امیرالمؤمنین علیه السلام، ج ۱، ص ۳۹.

۲. محمد عبده، نهج البلاغه، ص ۱۰.

۳. مرتضی مطهری، سیری در نهج البلاغه، ص ۷؛ عزالدین ابوحامد ابن ابی‌الحدید، شرح نهج البلاغه، ج ۱، ص ۲۴.

ابن ابی‌الحدید در جلد چهارم شرح نهج‌البلاغه در تفسیر نامه ۳۵ امام می‌گوید:

فصاحت را ببین که چگونه افسار خود را به دست این مرد داده و مهار خود را به او سپرده است، نظم عجیب الفاظ را تماشا کن، یکی پس از دیگری می‌آیند و در اختیار او قرار می‌گیرند، مانند چشمه‌ای که از زمین بجوشد. سبحان‌الله، جوانی از عرب در شهری مانند مکه بزرگ می‌شود با هیچ حکیمی برخورد نکرده است، اما سخنانش در حکمت نظری بالادست سخنان افلاطون و ارسطو قرار گرفته است؛ با اهل حکمت عملی معاشرت نکرده است، اما از سقراط بالاتر رفته است.^۱

به طور کلی اگرچه مفاهیم و عبارات نهج‌البلاغه به کلی دربرگیرنده فصاحت و بلاغت درخور توجه است و انگیزه مؤلف محترم از گردآوری این سخنان نیز توجه به همین ویژگی بوده است، باید اذعان داشت برخی از سخنان و گفته‌های امام مشتمل بر مطالب ژرف و کلمات دشواری است که نیازمند مطالعه دقیق، واژه‌شناسی، بهره‌گیری از فرهنگ لغت و آشنایی با خاستگاه معرفتی و اجتماعی آنهاست و به جز اهل فن و دانشوران حوزه‌های دانشی به عمق آنها پی نخواهند بود؛ اما بخش‌های دیگر این کتاب شریف ناظر به موضوعات جاری جامعه انسانی و درخور فهم عمومی است و با اندک دقت و تلاش و بذل وسع فهم پذیرند. مباحث مربوط به عدالت، حکومت و رفتار اجتماعی در خطبه‌ها و نیز بیشتر نامه‌ها و کلمات قصار امام از این قبیل‌اند.

گفتنی است به دلیل هدف‌گذاری سید رضی بر احصای سخنان دارای فصاحت و بلاغت امام علیه السلام، کتاب نهج‌البلاغه دربرگیرنده تمام سخنان و کلمات امیرالمؤمنین علیه السلام نیست و پس از تدوین این کتاب، تلاش‌های فراوانی از سوی علاقه‌مندان و تشنگان کلام زلال آن حضرت انجام گرفت تا به تمام یا بخش‌های بیشتری از آن دست یابند. نمونه‌هایی از این تلاش‌ها به شرح زیر است:

۱. غررالحکم و درر الکلم: این کتاب در یک جلد مشتمل بر ۱۰۷۶۰ سخن کوتاه از امیرمؤمنان علی علیه السلام است که عبدالواحد بن محمد آمدی تمیمی از محدثان شیعی امامی قرن ششم هجری در ۹۱ باب و از کتاب‌هایی مانند نهج‌البلاغه، صد کلمه جاحظ، تحف العقول ابن

۱. این نامه را امام خطاب به عبدالله بن عباس پس از سقوط مصر به وسیله سپاهیان معاویه و شهادت محمد بن ابی‌بکر نوشته است و در آن خبر این فاجعه را برای ابن‌عباس در بصره بیان می‌کند.

شعبه حرانی و دستور معالم الحکم قاضی قضای گردآوری کرده است.^۱

۲. جلد آخر شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید: ابن ابی الحدید آخرین جلد از شرح نهج البلاغه خود یعنی جلد بیستم را به سخنانی از امام اختصاص داده است. او در این کتاب بالغ بر ۹۹۸ سخن افزون بر آنچه در نهج البلاغه آمده است را گنجانده است.^۲

۳. مسند امام علی علیه السلام نوشته سیدحسن قبانچی از عالمان معاصر نجف اشرف: ^۳ این کتاب از جدیدترین و کامل‌ترین مسندهایی است که بیش از ۲۰ سال (۱۳۷۸ - ۱۴۰۹ ق) از عمر مؤلف را به خود اختصاص داده است. وی مجموعه سخنان حضرت علی علیه السلام را از منابع شیعی و اهل سنت در ده جلد و مشتمل بر ۱۱۴۵۱ حدیث گردآوری کرده است.^۴

۴. تمام نهج البلاغه نوشته سیدصادق موسوی: این کتاب حاصل تلاش گسترده نویسنده برای گردآوری متن کامل سخنان امام علی علیه السلام در هر یک از بخش‌های نهج البلاغه طبق تنظیم سیدرضی است. در این اثر سعی شده است برداشته‌های سیدرضی از کلام امام به طور کامل و همراه با قبل و بعد آن آورده شود.^۵

از شگفتی‌های نهج البلاغه همین بس که بزرگانی از اهل سنت را واداشته است به تفسیر و تدوین آن مبادرت ورزند. شرح ابن ابی الحدید بر نهج البلاغه که خود از عالمان برجسته اهل سنت است، از نخستین و برجسته‌ترین شرح‌ها بر این کتاب شریف است. شیخ محمد عبده متفکر برجسته معاصر مصری نیز با ارائه شرحی مبسوط بر نهج البلاغه در برجسته‌کردن ابعاد سیاسی و اجتماعی آن نقش بسزایی ایفا کرده است. همچنین تدوین و تحقیق نهج البلاغه از سوی صبحی صالح اندیشمند لبنانی از خدمات ارزنده درباره این کتاب شریف است که همچنان مورد رجوع و اعتماد اهل فن است.

۲. روش‌های مطالعه و بهره‌گیری از نهج البلاغه

برای مطالعه نهج البلاغه و آشنایی با معارف بلند آن یکی از سه روش زیر یا ترکیبی از آنها متداول است:

۱. عبدالواحد بن محمد آمدی تمیمی، غرر الحکم و درر الکلم، تصحیح مهدی رجایی.

۲. عزالدین ابوحامد ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، ج ۲۰.

۳. «مسند» کتابی است شامل احادیث دارای سند متصل به گوینده آنها و به این سبب قابل اعتماد تلقی می‌شود.

۴. احمد عابدی، «گذری بر مسند امام علی علیه السلام»، ش ۶۶.

۵. سیدصادق موسوی، تمام نهج البلاغه.

۱. روش ترتیبی

در این روش، نهج البلاغه به ترتیب از خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌ها از ابتدا تا انتها خوانده و شرح و بررسی می‌شود. اغلب شارحان بزرگ نهج البلاغه به همین روش آن را شرح کرده‌اند.

۲. روش تجزیه‌ای

در این روش بخشی از نهج البلاغه مانند برخی از خطبه‌ها، نامه‌ها یا حکمت‌ها گزینش و بررسی و شرح می‌شوند. مزیت این روش آن است که می‌توان در فرصت‌های کوتاه یک خطبه، نامه یا حکمتی خاص را به حسب تشخیص یا نیاز مرور و بررسی کرد و زمان طولانی برای آن لازم نیست.

۳. روش موضوعی

در این روش، موضوع‌های گوناگون شناسایی می‌شوند و به نهج البلاغه عرضه می‌شوند و همه مطالبی که درباره موضوع موردنظر است، بررسی و جمع‌بندی می‌شود. بدین ترتیب می‌توان مباحث مختلف تربیتی، اعتقادی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و... را بررسی کرد. از مزیت‌های این روش آن است که کمتر دچار پراکندگی موضوعی می‌شود، بلکه می‌توان جوانب مختلف یک موضوع را بررسی کرد و تبیینی نسبتاً جامع درباره یک موضوع انجام داد. با توجه به این نکات، در ادامه به چگونگی بهره‌گیری از این کتاب شریف می‌پردازیم.

۱. مطالعه کتاب‌های نگاشته‌شده پیرامون نهج البلاغه

اولین گام برای انس با نهج البلاغه و افزایش انگیزه در این باره، مطالعه کتاب‌هایی است که درباره نهج البلاغه نوشته شده است. این کار افزون بر آشناکردن خواننده با ویژگی‌ها و جذابیت‌های این کتاب، زمینه انس با نهج البلاغه را در او تقویت می‌کند. کتاب سیری در نهج البلاغه از شهید مطهری در این باره بسیار مفید است. همچنین کتاب در آستانه نهج البلاغه از محمدحسن نادم، کتاب پرسش و پاسخ‌های دانشجویی پیرامون نهج البلاغه اثر مصطفی عزیزی و ده‌ها کتاب دیگر از این قبیل در این باره مفید است.

۲. مطالعه آرام و با تدبیر

برای شروع کار با نهج البلاغه پیشنهاد می‌شود از روش ترکیبی به کار گرفته شود؛ به این معنا که هم‌زمان خطبه‌ها، نامه‌ها و کلمات کوتاه با هم کار شوند؛ به این دلیل که دوره‌های آموزشی و کارآموزان معمولاً مقطعی و متناوب‌اند؛ از این رو باید از فرصت اندک آن استفاده لازم برده شود و

کارآموزان با همه بخش‌های نهج البلاغه کم‌وبیش آشنا شوند. برخی از خطبه‌ها مثل ۱۹۲ (قاصعه)، ۱۹۳ (متقین) و ۲۱۶ با وجود عمق معنا و تنوع محتوا، روان هستند و یادگیری آنها آسان است. همین‌طور برخی نامه‌ها مثل نامه ۶۹ به حارث همدانی، نامه ۳۱ به امام حسن علیه السلام، نامه ۵۳ به مالک اشتر، نامه ۴۷ وصیت به امام حسن و امام حسین علیه السلام آسان هستند. کلمات قصار هم سخت و دشوار دارند و بین آنها می‌توان تفکیک و انتخاب کرد؛ بنابراین هر کدام از اینها برای شروع مناسب‌اند.

برای این منظور مراحل زیر باید طی شود:

الف) هر روز یک خطبه یا نامه یا جمله کوتاه خوانده شود و درباره معنا و استعاره‌هایش تأمل گردد.

ب) بهره‌گیری از ترجمه و شرح‌های معتبر؛ ترجمه آیت‌الله مکارم، انصاریان، آیتی، ارفع برای شروع مناسب‌اند و برای فهم عمیق‌تر، ابتدا از پیام امام امیرالمؤمنین علیه السلام اثر آیت‌الله مکارم و سیری در نهج البلاغه نوشته شهید مطهری استفاده شود و در ادامه شرح نهج البلاغه ابن میثم، بهج الصباغه محقق شوشتری، منهاج البراعه حبیب‌الله خویی و شرح نهج البلاغه محمدتقی جعفری که نگاه کاربردی و عمیق‌تری به سخنان امام دارند، مراجعه شود.

۳. مفهوم‌سازی و دسته‌بندی موضوعی

مرور موضوعی مباحث نهج البلاغه کمک می‌کند اندیشه امام به گونه‌ای نظام‌مند در ذهن جای گیرد؛ برای نمونه در موضوع «خداشناسی و عرفان» می‌توان از خطبه ۱ و ۹۱ بهره گرفت یا در موضوع «عدالت اجتماعی» نامه ۵۳ به مالک اشتر فرصت بسیار مناسبی است. برای موضوع «خودسازی و زهد» نیز کلمات قصار ۳۴، ۶۴، ۷۷، ۸۸، ۹۴ بسیار گویا هستند.

از نگاهی دیگر می‌توان گفت نهج البلاغه هم در بعد فردی و اصلاح فرد فرد انسان‌ها برنامه عملی دارد و هم در بعد مدیریت و سیاست کلان جامعه مسیر سعادت و تعالی آن را ترسیم کرده است.

بر این اساس با توجه به مطالب نهج البلاغه می‌توان برنامه عملی جداگانه برای هر دو بخش ترسیم کرد: رشد فردی و معنوی و رشد اجتماعی و مدیریتی.

بخش اول: رشد فردی و معنوی

خودشناسی و رابطه با خدا: برای درک عظمت خالق و ناپایداری دنیا با خطبه ۱ و ۸۳ شروع و شبانه جملات قصار امام ناظر به این موضوع را مرور کنیم؛ مثل «مَنْ غَلَبَتْ عَلَيْهِ الْغَفْلَةُ مَاتَ

قَلْبُهُ: ^۱ هر که غفلت بر او چیره شود، دلش بمیرد». سپس بنویسیم آیا امروز به آن گرفتار شدیم یا از آن رها بوده‌ایم. برای این منظور مطالعه ترجمه فیض الاسلام مفید است؛ چون واژه‌به‌واژه معنا را روشن می‌کند.

تهذیب اخلاق: چند مورد از کلمات قصار امام درباره صبر، صداقت، تواضع و عدالت انتخاب شود و هر هفته یکی از آنها را محور تصمیم‌های خودمان قرار دهیم؛ برای مثال «صَغُ فَخْرَكَ، وَ احْطُطْ كِبْرَكَ، وَ اذْكُرْ قَبْرَكَ» ^۲ فخر فروشی را کنار بگذار، تکبر و خودبزرگ‌بینی را رها کن، به یاد مرگ باش». آن‌گاه در پایان هر شب بنویسیم که چقدر به آن پایبند ماندیم.

محبت و خدمت: امام علی علیه السلام در نهج البلاغه به دفعات تأکید می‌کند «بهترین شما کسی است که بیشترین نفع را به مردم برساند»؛ ^۳ بکوشیم کمک‌های کوچک و پنهانی انجام دهیم. این عمل افزون بر اینکه نوعی عبادت تلقی می‌شود، تمرینی برای اخلاق علوی است.

بخش دوم: رشد اجتماعی و مدیریتی

عدالت و مسئولیت: نامه ۵۳ خطاب به مالک اشتر، بزرگ‌ترین سند عدالت‌ورزی امیرالمؤمنین علی علیه السلام است. هر بخش از این نامه را می‌توان به یک اصل مدیریتی امروزی تبدیل کرد؛ برای نمونه:

(الف) اصل احترام به کرامت انسانی در اداره: «وَ أَشْعِرْ قَلْبَكَ الرَّحْمَةَ لِلرَّعِيَةِ ... فَإِنَّهُمْ صِنْفَانِ إِمَّا آخُ لَكَ فِي الدِّينِ وَ إِمَّا تَنْظِيرُ لَكَ فِي الْخَلْقِ: مهربانی با مردم را پوشش دل خویش قرار ده ...؛ زیرا مردم دو دسته‌اند، دسته‌ای برادر دینی تو و دسته دیگر همانند تو در آفرینش‌اند».

(ب) اصل شفافیت و احساس مسئولیت: «وَ إِنْ ظَنَنْتَ الرَّعِيَّةَ بِكَ حَيْفًا فَاصْحِرْ لَهُمْ بِعُذْرِكَ، وَاعْدِلْ عَنْكَ ظُنُونَهُمْ بِاصْحَارِكَ: اگر رعیت بر تو گمان ستم برد، عذر خود را آشکارا با آنان در میان گذار و با این کار از بدگمانی‌شان درآور».

این اصول را می‌توان به‌ویژه در محیط کار یا در جمع خانواده بیان کرد.

اخلاق در قدرت: خطبه‌های ۲۱۶ و ۲۰۰ درباره زهدورزی در قلمرو حاکمیت و خطر

۱. عبدالواحد بن محمد آمدی، غرر الحکم و درر الکلم، ج ۱، ص ۳۴۹.

۲. شریف الرضی، نهج البلاغه، حکمت ۳۹۸.

۳. عبدالواحد بن محمد آمدی، غرر الحکم و درر الکلم، ج ۱، ص ۵۸۵.

دنیاگرایی‌اند. هدف این خطبه‌ها اعلام این هشدار است که قدرت اگر با معنویت همراه نباشد، به ظلم می‌انجامد. در جامعه امروز، این آموزه را می‌توان در شفافیت، وجدان کاری و پرهیز از سوءاستفاده بروز داد.

اثرگذاری جامعه: از نگاه امام علی علیه السلام، عموم مردم پایه‌های حکومت‌اند و حاکمان را بر توجه به آنان فرامی‌خواند: «وَإِنَّمَا عِمَادُ الدِّينِ وَجَمَاعُ الْمُسْلِمِينَ وَالْعُدَّةُ لِلْأَعْدَاءِ، الْعَامَّةُ مِنَ الْأُمَّةِ؛ فَلْيَكُنْ صِغُوكَ لَهُمْ، وَمِيلُكَ مَعَهُمْ»^۱ ستون‌های دین و انبوهی مسلمانان و جمعیت آماده پیکار با دشمنان، عامه مردم هستند؛ پس توجه تو به آنان بیشتر و میل تو به ایشان افزون‌تر باشد». اصلاح جامعه مستلزم اصلاح افراد است و هر فرد با صداقت، وجدان و انصاف خود می‌تواند به ساختن جامعه عادل کمک رساند.

در اینجا برای نمونه با ترسیم یک جدول، برنامه‌ای سی‌روزه برای پرداختن به مباحث نهج البلاغه تنظیم و ارائه می‌شود:

بازه زمانی	موضوع	خطبه / نامه	تمرکز
روز ۱-۵	خداشناسی	خطبه ۱	تأمل در آفرینش
روز ۶-۱۰	خودسازی	کلمات قصار ۲۱، ۳۱، ۴۲	اخلاق فردی
روز ۱۱-۱۵	عدالت‌ورزی	نامه ۵۳ خطاب به مالک اشتر	اصول حکمرانی و عدالت اجتماعی
روز ۱۶-۲۰	کار و مسئولیت	خطبه ۱۲۶، نامه ۴۵ خطاب به عثمان بن حنیف	وجدان کاری و مسئولیت اجتماعی
روز ۲۱-۲۵	زهد و دنیاگریزی	خطبه‌های ۲۰۳ و ۲۲۸	ساده‌زیستی و رهایی از حرص
روز ۲۶-۳۰	امت و جامعه	خطبه‌های ۳۴ و ۲۱۶ و نامه ۵۳	همدلی اجتماعی و اصلاح معنوی

۱. شریف الرضی، نهج البلاغه، نامه ۵۳.

۵. راهکارهای توسعه و عمق‌بخشی به مطالعات نهج‌البلاغه

افزون بر برنامه‌ریزی برای سوق‌دادن اعضای جامعه به فراگیری و ارتباط وثیق با نهج‌البلاغه، با به‌کارگیری برخی راهکارها می‌توان فرصت‌هایی را در سطح کلان‌تر برای توجه بیشتر به موضوع نهج‌البلاغه در جامعه خلق کرد.

الف) مطالعه جمعی و جلسات خانوادگی

گسترش جلسات خانوادگی در مناسبت‌های مختلف مذهبی در سال‌های اخیر این فرصت را فراهم آورده است تا بخشی از این جلسات به نهج‌البلاغه‌خوانی اختصاص یابد. بی‌تردید تشکیل جلسات خانوادگی در این باره افزون بر ایجاد انگیزه فردی، سبب نشاط جمعی در خانواده نیز می‌شود. تشکیل جلسات خانوادگی یا دوستانه برای بحث و تأمل درباره یک خطبه یا حکمت، تجربه عمیقی می‌سازد. در چنین جمع‌هایی هر کسی می‌تواند برداشت خود را بیان کند و دیگران تکمیل کنند. در این باره پیشنهاد می‌شود به جای مطالعه ترتیبی نهج‌البلاغه، از روش موضوعی یا تجزیه‌ای استفاده شود؛ برای مثال مطالعه بخش حکمت‌های نهج‌البلاغه یا موضوعاتی که تناسب بیشتری با جمع‌های خانوادگی دارد، مناسب‌تر است. این شیوه را در مدارس، مساجد و ادارات هم می‌توان اجرا کرد.

ب) حفظ نهج‌البلاغه

در کنار حفظ قرآن مجید و افزایش حافظان این کتاب آسمانی که سبب ایجاد حالت معنوی در جامعه و عطرآگین کردن فضای جامعه به بوی روح‌نواز کلام الهی می‌شود، ترویج حفظ نهج‌البلاغه نیز می‌تواند در ایجاد انس با این کتاب انسان‌ساز، برای فرد و اجتماع مؤثر باشد و به تقویت فضای معنوی جامعه مدد رساند. جوانان، نخبگان، روحانیان و مدیحه‌سرایان می‌توانند با حفظ بخش‌هایی از نهج‌البلاغه به‌ویژه فرازهای ابتدایی برخی از خطبه‌های آن حضرت، ضمن تبرک سخن خود به کلام امیرالمؤمنین علیه السلام، زمینه انس و الفت بیشتر با این کلمات نورانی را برای خود و دیگر اعضای جامعه فراهم آورند.

ج) برگزاری مسابقات نهج‌البلاغه

برگزاری مسابقات و جشنواره‌های مذهبی بر محور معارف نهج‌البلاغه و ترغیب گروه‌های سنی مختلف به‌ویژه دانش‌آموزان و دانشجویان به فراگیری معارف نهج‌البلاغه و شرکت در این برنامه‌ها در تعمیق فرهنگ بهره‌گیری از نهج‌البلاغه اثرگذار است. برای انس بیشتر با نهج‌البلاغه به‌ویژه در سنین کمتر، برگزاری مسابقات مختلف همراه با اهدای جوایز مناسب، شیوه مؤثری به

شمار می‌رود و می‌تواند به تدریج زمینه انس حقیقی با نهج البلاغه را فراهم آورد.

ه) نصب کلمات کوتاه، کاربردی و اثرگذار نهج البلاغه در فضاهای مختلف

یکی از شیوه‌های مهم و کارآمد برای انس بیشتر با معارف نهج البلاغه، نصب جملات حکمت‌آمیز و تأثیرگذار آن در دید عموم است. به جای پرکردن فضای در و دیوار شهر و روستا به عبارت‌ها و کلمات کم‌اهمیت یا تبلیغ کالاهای تجاری، شایسته است از سوی دستگاه‌های فرهنگی و نهادهای مردم‌نهاد، نهضت آراستن فضاهای عمومی به سخنان نهج البلاغه آغاز شود. این کار می‌تواند با نوشتن کلمات کوتاه حضرت در صفحات شخصی در فضای مجازی یا در قالب تابلوهایی زیبا و نصب آن در منزل، محل کار، مغازه یا حتی با نوشتن برخی از جملات ناب آن به صورت هفتگی یا ماهیانه در اماکن عمومی مانند مساجد، مدارس و ادارات انجام شود. انتخاب جملات مناسب در این شیوه دارای اهمیت فوق‌العاده‌ای است. کوتاه‌بودن متن و با این وجود عمیق‌بودن آن می‌تواند تأثیر آن را چند برابر کند.

و) تشکیل جلسات و محافل انس با نهج البلاغه

برگزاری محافل انس با نهج البلاغه و دوره‌های آموزشی مختلف برای عموم جامعه می‌تواند به بهره‌برداری از معارف بلند این کتاب شریف کمک فراوانی کند که معمولاً با مطالعه فردی حاصل نمی‌شود. شرکت در یک جلسه از محافل انس با نهج البلاغه یا ملاقات و گفتگو با یکی از استادان نهج البلاغه، ممکن است جذبه‌ای در انسان درباره این کتاب فراهم کند که ارتباطی همیشگی را در او رقم زند.

ح) فرهنگ‌سازی و ترویج سبک زندگی بر محور معارف نهج البلاغه

یکی از آسیب‌ها در زمینه نهج البلاغه، القای این تفکر بین عموم و حتی نخبگان جامعه است که عبارات نهج البلاغه سنگین و فهم‌ناشدنی است و به این سبب میل عمومی برای گرایش به آن شکل نگرفته است. بنابراین کوشش برای ساده‌کردن کلمات و عبارات سخت نهج البلاغه از سوی کارشناسان دینی درخور فهم عموم و ساماندهی مطالب ارزشمند آن بر محور نیازها و بایسته‌های جامعه امروز، امری ضروری است تا از این طریق همه گروه‌ها به آسانی معارف آن را بیاموزند و به آن رغبت نشان دهند.

ط) تبلیغ و نشر معارف نهج البلاغه در برنامه‌ها، سخنرانی‌ها، جلسات عمومی و محافل معنوی.

ی) گنجاندن مفاهیم و مطالب نهج البلاغه در متون درسی

برای این منظور لازم است نویسندگان و کارشناسان دینی نسبت به ساده سازی و روان نویسی آن برای فهم عمومی معارف آن و ارائه اش به آموزش و پرورش و دانشگاه ها برای تدریس مبادرت کنند.

ک) ارائه مفاهیم نهج/البلاغه در قالب های هنری و ادبیات، مانند داستان، رمان، شعر، فیلم و

ل) استخراج راهکارهای مناسب از نهج البلاغه برای حل مشکلات و مسائل فردی، اجتماعی و سیاسی جامعه.

کتاب نامه

۱. ابن ابی الحدید، عزالدین ابوحامد، شرح نهج البلاغه، قم: مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، ۱۳۴۱ ق.
۲. ارفع، سیدکاظم، ترجمه روان نهج البلاغه، ج ۱، تهران: فیض کاشانی، ۱۳۷۹ ش.
۳. اسرار، مصطفی، دانستنی های نهج البلاغه، تهران: محیا، ۱۳۷۶ ش.
۴. آمدی تمیمی، عبدالواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، تصحیح: مهدی رجایی، چ ۲، قم: دارالکتاب الاسلامی، ۱۴۱۰ ق.
۵. دشتی، محمد، ترجمه نهج البلاغه، [بی جا]: [بی نا]، [بی تا].
۶. شریف رضی، محمد بن حسین، نهج البلاغه، تدوین: صبحی صالح، قم: دارالهجرة، ۱۳۹۵ ق.
۷. عابدی، احمد، «گذری بر مسند امام علی (علیه السلام)»، آینه پژوهش، ش ۶۶، ۱۳۷۹ ش.
۸. عبده، محمد، نهج البلاغه، تحقیق: محمد محیی الدین عبدالحمید، قاهره: الاستقامه، [بی تا].
۹. فیض الاسلام، سیدعلی نقی، ترجمه و شرح نهج البلاغه، قم: انتشارات فقیه، [بی تا].
۱۰. مشایخ فریدنی، محمدحسین، شرح موضوعی نهج البلاغه، تلخیص: محمدعلی خواجه پیری، چ ۱، تهران: سازمان دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۷۸ ش.
۱۱. مطهری، سیدحمید، مأخذشناسی نهج البلاغه سیره و اندیشه امام علی (علیه السلام)، قم: دبیرخانه مجمع گروه های معارف اسلامی، ۱۳۷۹ ش.
۱۲. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار شهید مرتضی مطهری، تهران: صدرا، ۱۳۷۲ ش.
۱۳. معین، محمد، فرهنگ فارسی، [بی جا]: [بی نا]، ۱۳۸۸ ش.
۱۴. مکارم شیرازی، ناصر، پیام امام امیرالمؤمنین (علیه السلام)، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۵ ش.
۱۵. موسوی، سیدصادق، تمام نهج البلاغه، چ ۱، تهران: مؤسسه حضرت صاحب الزمان (عجل الله تعالی فرجه)، ۱۳۷۶ ش.